

Erdélyi parasztfelkelés

Az 1437–1438. évi erdélyi parasztfelkelés forrásai.

Előszóval és jegyzetekkel közléseszi
Demény Lajos. A latin okleveleket
fordította *Bodor András, Köllő Károly,*
Szabó György.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1991.

Az erdélyi magyarság történetének fontos korszaka volt a megtelepedését követő fél évezred. Ennek ellenére Erdély történelmének hosszú évtizedeken át talán a legelhanyagoltabb területe volt az önálló fejedelemség szűletését (1541) megelőző félezer esztendő. Az 1986-ban megjelent háromkötetes Erdély történetének olvasán tapasztalhatjuk, hogy az erdélyi népek történetére vonatkozó kutatások éppen a középkori vonatkozásokban mutatják fel a legsoványabb eredményt. Bár Györffy György, Makkai László, Mályusz Elemér Magyarországon, Jakó Zsigmond, Pataki József, Tonk Sándor, Varga Árpád és mások Erdélyben alapvető tanulmányokkal járultak hozzá a középkori erdélyi társadalom megismeréséhez, mégis azt tapasztaljuk, hogy az erdélyi középkori kutatások csak lassú ütemben haladtak előre. Ennek okai eléggé ismertek. A dinasztikus szocializmus, a román történetírás jelentős részét orwelli szolgásgorba süllyesztette, ehhez tegyük hozzá az erdélyi magyarság intézményeinek hiányát, az utánpótlás-képzés elé állított akadályokat, a szakemberhiányt és a hivatalos román tudománypolitika ellenes, minden kezdeményezést már csírájában elfojtani kész magatartását.

A magyaris mostoha körülmények ellenére az erdélyi magyar történészek legfőbb érdeme, hogy a magyarság múltjára vonatkozó források kutatását soha fel nem adták. Nagy szerencséje volt ennek a tudományágnak abban, hogy az erdélyi történelem múltját kitűnően ismerő Kelemen Lajos személyes példamutatása, az Erdélyi Múzeum

Egyesület történettudományi feladatainak kijelölésében, társult a kolozsvári egyetemi tanszékre fiatalon került Jakó Zsigmond céltudatosságával, és azzal a korszerű szakmai ismeretekkel, mellyel őt a Pázmány Péter Tudományegyetem kitűnő professzorai: Domanovszky Sándor, Hajnal István, Mályusz Elemér és Szentpéteri Imre útnak indították.

A medievisztika terén elért tisztességes eredmények között tartjuk számon Demény Lajosnak, viharos történelmünk egy szakaszának írott forrásait összegyűjtő munkáját, amely a Budai Nagy Antal vezette 1437–1438. évi parasztfelkelés 550. évében, 1987-ben kellett volna megjelenjen. A felkelés elterjedése, valamint a hozzácsatlakozott városok, a paraszti kapitányok névsora mind azt bizonyítja, hogy a katolikus magyar parasztok között kirottan felkelés magával ragadta a vármegyei román jobbágyokat is, de nem volt és sohasem vált a román parasztok magyarellenes mozgalmává, mint azt a diktatúra ideológus történészei állították. Egyetlen olyan történelmi forrást sem ismerünk, amely ez utóbbi hamis nézetet támasztaná alá. Ez volt a Budai Nagy Antal vezette felkelésre vonatkozó összes XV. és XVI. századbeli források megbocsáthatatlan „vétké”. Ezért tiltotta be kiadásukat a cenzura. Demény munkaterülete főleg a XV–XVIII. század művelődéstörténetét és parasztmozgalmait fogja át, köztük is kiemelkedő a bábolnai parasztfelkeléssel kapcsolatos közleményei.

Zsigmond uralkodásának utolsó évében kitört Erdélyben egy parasztfelkelés, amelyről az 1945 előtti magyar és román történetírás nem sokat szólt, viszont az elmúlt évtizedek történeti irodalmában mindkét részből kiemelkedő eseménnyé vált. A király, kinek uralkodását végig pénzhány kísérte, egy időben szinte mindent elzálogosított a váruradalmaktól és mezővárosoktól kezdve saját étkészletéig. Természetes, hogy

ezen folyamat következtében előbb-utóbb az ezüstpénz módszeres rontására is sor került. Az 1430-as években kibocsátott aprópénz, a quaring, már annyira értéktelen volt, hogy inflációhoz hasonló folyamatot indított el. Ekkor történt, hogy az erdélyi püspök, Lépes György a rossz pénzre való tekintettel három éven át vonakodott a jobbágyoktól elfogadni az egyházi tizedet, majd amikor a pénz hirtelen megjavult, az egész hátralékot jó dénárban követelte, az ellenszegülőket pedig kiközösítette. Közben a parasztságot Csehországban, elsősorban a prágai egyetemen, tanult papjai megismertették a huszita felkelés radikális taborita eszméivel. A belső társadalmi feszültség kiváltotta ellenállás és a huszitizmus elterjedése közvetlenül oda vezetett, hogy az erdélyi jobbágyok 1437 tavaszán Budai Nagy Antal magyar kisnemes vezetésével, fegyvert fogtak egyházi és világi földesuraik ellen.

A felkelés góca Erdély északi részében volt, de áterjedt Szatmárra és a Nyírségre is. 1437 júniusában az erdélyi parasztsereg Bábolna hegyen elsáncolta magát és követeket küldött Csáki László erdélyi vajdához. A követeket a vajda kivégeztette, de később csatát veszített, ezért a nemesség egyezkedésre kényszerült. Az egyezményt július 6-án a kolozsmonostori konvent előtt rögzítették. Ebből ismerjük a mozgalom szervezetét, vezetőit, okait és céljait. A felkelő parasztok az erdélyi magyar és román „országglakosok közösségének” címezték magukat. Hat kapitány állt az élükön, akik között első helyen Budai Nagy Antal állott. Három társa magyar paraszt volt, az ötödik egy kolozsvári polgár, a hatodik valószínűleg román jobbágy. Mozgalmukat két okkal indokolták: az erdélyi püspök jogtalan tizedkövetelésével és a földesurak magatartásával, amellyel gátolták szabad költözködésüket. A júliusi egyezmény a felkelők diadaláról tanúskodott. Jelentősen mérsékeltek az egyházi tizedet, végleg eltörölték a földesúrnak járó kilencedet, kimondták a szabad költözködéshez

való jogot és lehetővé tették, hogy a jobbágy szabadon végrendelkezzék javairól.

Önértetének és érdekeinek ezt a sérelmét a nemesség nem volt hajlandó elviselni. Szeptember 16-án Kápolnán „unió”-ra, azaz szoros szövetségre lépett egymással Erdély három politikai „rendje”: a magyar nemesség, a szászok és a székelyek. A parasztok közben a kolozsvári polgárságot is megnyerték maguknak, s így fallal kerített erős támaszponthoz jutottak. A nemesek az újonnan kinevezett vajda, Losonczi Bánffy Dezső vezetésével, valamint a megérkezett segédcapatok támogatásával Kolozsmonostor mellett döntő győzelmet arattak. Budai Nagy Antal elesett a harcmezőn, Kolozsvár városi szabadsága elvesztésével fizetett részvételért és csak 1444-ben nyerte vissza jogait. A jobbágyok által szerződésileg kivívott kedvezmények megadásáról természetesen szó sem esett többé.

A kötet bevezető tanulmányában a szerző rámutat, a parasztfelkelések és parasztháborúk minőségi különbségére. Az előbbieken helyi jellegű, egy és ugyanazon időben lezajlott megmozdulások összességét érti, míg az utóbbiakon a paraszti hadsereg fegyveres fellépését a velük szemben álló fegyveres hadakkal. Demény szerint parasztháborúkról csak akkor beszélhetünk „amikor a gazdasági fejlődés szülte társadalmi feszültségek és ellentmondások megérték a feudális rendszer minőségi átalakítására” (6. o.). Nyugat-Európában a XIV. században, kontinensünk középső részén a XV. és XVI. században kezdődik a parasztháborúk kora. Kelet- és Délkelet Európában a XVII. és XVIII. században robbantak ki országot vagy országrészt átfogó parasztháborúk. A kiadvány célja a felkelést említő és a reá vonatkozó forrásokat a kutató és az olvasó számára hozzáférhetővé tenni. Könyvének első részében a felkelésre vonatkozó és az azt említő XV. századi oklevelek eredeti latin szövegét és magyar fordítását, míg a második részben a

XV. és XVI. században keletkezett elbeszélő forrásokat csoportosította. A szerző szöveggyűjteményében felvett minden olyan forrást, amelyek a felkelést megelőző helyi jellegű parasztlázadásokra vagy társadalmi mozgalmakra vonatkoznak. Tudomásunkra jut a Kardos János által 1417-ben szász előkelők ellen irányuló felkelés, megismerhetjük a kolozsvári mészáros céhen belül uralkodó feszültségeket, a székely társadalom osztályellentéteit, a Fogaras vidéki román társadalom elégedetlenségét. Az elbeszélő források, Thuróczy János és nyomában Antonio Bonfini, Heltai Gáspár és Tinódi Sebestyén, értéke nem éri fel az oklevelek szavahihetőségét, mégis tartalmaznak olyan adatokat, amelyeket az oklevelekben nem találunk meg.

A megkerülhetetlen történelmi eseményeknek az a sorsa, mint a nagyértékű festményeknek: ellopják vagy meghamisítják őket. Az elfogultságok, a részrehajlások és indulatok: halhatatlanok. Ezt példázza C. C. Giurescu bukaresti egyetemi tanár, aki 1937-ben a félévezredes fordulón úgy vélte, hogy a XV. századi Erdélyben csak a románokat zsákmányolták ki. Ion Lancranjan hirdeti könyvében Cuvint despre Transilvania (Szó Erdélyről) 10. oldalán történik említés Bábolnáról. „Nincstelen gazdái (e földnek), minden örömtől megfosztott robotosok, megnyomorítottak, sanyargatottak, üldözöttek és megcsúfoltak. A gróf, persze újra a gróf, a kutya harácsoló! ... És a pusztá határ és a tűzbe borult uradalmak! ... Nem egyszer, amidőn a gróf ellen, a fölkapaszkodott urak ellen kergette az éhség a nekikeseredetteket, az ekék beledermmedtek a földbe. Lángnyelvek dédelgették akkoron az úri kigyófészkeket! És hányszor és hányszor lángolt a hegycsúcsok fölé, lángolt föl az égig, hatalmas lobogásban, a mi szenvedésünk, a szenvedők [románok] szenvedése.! ... Föllobbantak először a tüzek Bábolnán.”

Érdemes figyelemmel követni a kolozsvári Stefan Pascu „fejlődését”. A Nemzeti Parasztpárt egyik nacionalista uszítója az 1950-es években háttérbe szorult, de amikor a párt legfelsőbb vezetése számára történelmi jellegű tájékoztatást kellett készíteni Erdélyről, Pascut bevonják a munkába. Az emlékirat kibővített formában, könyvalakban is napvilágot látott. 1960-ban jött létre Din Istoria Transilvaniei (Erdély történetéből) első kötete. A kápolnai egyezségről ezt írja: 1437. szeptember 16-án megkötik „három nemzet egyezségét” (unio trium nationum), amely a felkelt parasztok ellen irányult (150. o.). A romantikus nacionalizmus térnyerésével két évvel később ugyanerről az eseményről már a következőket írja az Istoria Romaniei (Románia története) második kötetében (410. o.). „A kápolnai egyezés ... , amely a történelemben unio trium nationum néven ismert, az évszázadok folyamán reakciós szerepet játszik, ennek az országnak társadalmi, politikai fejlődésében”. Az 1970-es évektől Pascu a román diktátor udvari történészének számít. Ezért a Voievo datul Transilvaniei (Az erdélyi vajdaság) 1971-ben megjelent első kötete 285. oldalán ezeket írja: „Ez az egyezés mind reakciósabb szerepet játszott, amellyel teljesen kizárták a politikai életből a néptömegeket és a románokat, akik Erdély lakóinak abszolút többségét alkották.” Demény Lajos munkája nemcsak az előttünk járó tudós nemzedékek kutatási eredményeinek összegezése, hanem kiindulási pontja minden eljövendő tudományos bűvárlatnak, melyek azzal a céllal készülnek, hogy alaposabban megismerhessük a XV. század negyedik évtizedének erdélyi társadalomtörténetét. A könyv gyors, hatékony használatát megkönnyíti a kitűnő név- és tárgymutató.

Török János